

FMSO

FELLESSKAP MOT
SEKSUELLE OVERGREP

TILBUD TIL ALLE KJØNN

VEILEDER

INNHALDSFORTEGNELSE

BAKGRUNN FOR VEILEDEREN.....	3
HVA MENER VI MED «ALLE KJØNN»?	4
KJØNNSIDENTITET	5
KJØNNSUTTRYKK	5
SEKSUELL ORIENTERING.....	5
LHBT/LHBTIQ.....	6
TRANSPERSON.....	6
HEN/HIN	6
RIKTIG BRUK AV PRONOMEN	7
CISPERSON	7
INTERKJØNN/INTERSEX.....	7
JURIDISK KJØNN	7
KJØNNSBEKREFTENDE BEHANDLING.....	8
HETERONORMATIVITET	8
INTERSEKSJONALITET	8
RESSURSER.....	9
HVA ER ET TILPASSET TILBUD TIL ALLE KJØNN?.....	10
INKLUDERENDE SPRÅK.....	11
FOREBYGGING AV DISKRIMINERING	13
UTADRETTET VIRKSOMHET.....	14
RESSURSER	14
KUNNSKAP OM KJØNN OG OVERGREP	15
OMFANG OG FOREKOMST	15
RISIKOFAKTORER, OG BARRIERER FOR Å OPPSØKE HJELP.....	17
KJØNNSFORSKJELLER	17
VANSKELIG Å GJENKJENNE ERFARINGER SOM OVERGREP.....	18
FORSTERKET SKAM KNYTTET TIL KJØNN.....	19
OVERGRIPER BRYTER MED NORMEN	20
VAMPYRMYTEN OG ANDRE FORMER FOR STIGMATISERING.....	21

PSYKISK HELSE OG MINORITETSSTRESS	22
KROPPSLIG SVIK OG SEKSUALITET	23
FORKLARING PÅ SEKSUELL ORIENTERING ELLER KJØNNSIDENTITET	23
SPRÅK KNYTTET TIL KROPP OG SEKSUALITET	24
MÅNGLENDE KUNNSKAP I HJELPEAPPARATET	25
ERFARING MED OG FRYKT FOR DISKRIMINERING	26
UTFORMING AV TILBUD OG LOKALER	27
SÆRSKILTE BARRIERER FOR LHBTIQ-PERSONER	28
FEILBRUK AV NAVN OG PRONOMEN	28
GRAD AV ÅPENHET OG FRYKT FOR «OUTING»	28
KONSEKVENSER FOR SOSIALE NETTVERK OG MILJØ	29
FORSLAG TIL TILTAK	31
INFORMASJONSMATERIELL OG NETTSIDER	31
KOMPETANSEHEVING	32
UTADRETTET VIRKSOMHET	33
RETNINGSLINJER FOR INKLUDERENDE GRUPPETILBUD	34
ANBEFALT LITTERATUR OG RESSURSER	35
LITTERATUR	35
NETTRESSURSER	35
ORGANISASJONER OG KOMPETANSEMILJØER	36
KILDER	37

BAKGRUNN FOR VEILEDEREN

FMSO og senterne har som mål at senterne skal ha et tilpasset tilbud til alle kjønn, inkludert kvinner, menn, ikke-binære, interkjønnede og andre kjønnskreative personer¹. Dette målet framgår av senterne felles faglige plattform:

«Kjønn, legning, alderdom, funksjonsnivå, økonomi, språk, sosial, religiøs eller etnisk tilhørighet skal ikke være til hinder for at utsatte og pårørende skal kunne få kjennskap til, eller benytte seg av tilbudet ved senterne (...)»

Vi vet at menn utgjør rundt 20% av brukerne ved SMISO og kvinner 80%, og disse brukertallene har holdt seg stabile over tid². Tallene må sees i lys av at kvinner statistisk sett er mer utsatt for overgrep. Samtidig viser forskning at menn i mindre grad enn kvinner kjenner til SMISO³. Senterne har derfor enn jobb å gjøre når det gjelder å synliggjøre at SMISO er et tilbud for alle kjønn, med kompetanse på ulike behov overgrepsutsatte kan ha.

Når det gjelder kjønnsminoriteter og seksuelle minoriteter, har vi ikke tall på i hvilken grad disse kjenner til og benytter seg av sentertilbudet. Men vi vet at frykt for manglende kunnskap hos hjelpere kan hindre utsatte minoriteter fra å oppsøke hjelp. Det er derfor viktig at SMISO-ansatte har kompetanse på tematikk knyttet til kjønns- og seksualitetsmangfold, og at senterne driver utadrettet informasjonsarbeid mot disse målgruppene.

Denne veilederen er ment som en støtte i sentrenes arbeid for å tilby et likeverdig tilbud til alle, og skal bidra til senterne kunnskap om hvilke kulturelle forhold, barrierer og fordommer som kan medføre at menn, kjønnsminoriteter og seksuelle minoriteter opplever spesielle utfordringer tilknyttet det å være utsatt for seksuelle overgrep, eller å oppsøke hjelp. Veilederen vil også omhandle tematikk knyttet til seksuell orientering, ettersom forventninger til seksualitet ofte henger sammen med forventninger til kjønn.

Forventninger til kjønn og seksuell orientering kan formes og påvirkes av andre identitetsaspekter som etnisitet, hudfarge, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, alder og sosial klasse. Denne veilederen bør derfor leses i sammenheng med veilederne om tilbud til flerkulturelle, personer med funksjonsnedsettelse og barn.

FMSO – Fellesskap mot seksuelle overgrep, 2019.

¹ FRI Oslo og Akershus 2018.

² Bufdir 2018b.

³ Lien m.fl. 2017, Bufdir 2018a.

HVA MENER VI MED «ALLE KJØNN»? ---

Vi bruker betegnelsen «alle kjønn» i stedet for «begge kjønn». Dette gjør vi for å synliggjøre at mennesker kommer i ulike kjønnsvariasjoner. Kjønn er et mangfold både kulturelt og biologisk⁴. Ikke alle mennesker identifiserer seg som enten kvinne eller mann. Noen av oss identifiserer seg som et annet kjønn enn mann eller kvinne, noen som både kvinne og mann. Andre identifiserer seg ikke med noen faste kjønnskategorier.

Alle mennesker har en **kjønnsidentitet** og et **kjønnsuttrykk**. Kjønnsidentitet handler om hvilket kjønn vi identifiserer oss som, mens kjønnsuttrykk refererer til hvordan vi bevisst og ubevisst uttrykker kjønnsidentiteten vår til omverdenen⁵. Hjelpere bør være klar over at en persons kjønnsidentitet ikke nødvendigvis er synlig, og at kjønnsuttrykk ikke trenger å stå i samsvar med kjønnsidentitet. **Seksuell orientering** handler om hvem vi tiltrekkes av og/eller forelsker oss i. Sånn sett gjelder dette noe annet enn kjønn, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk.

Mangfoldet av begreper knyttet til kjønn og seksualitet kan virke overveldende. Det dukker stadig opp nye begreper og gamle begreper kan endre mening eller klangbunn. Ulike generasjoner kan også ha kultur for å bruke forskjellige begreper. Vi har valgt å trekke fram de mest grunnleggende begrepene. De viktigste begrepene er kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og seksuell orientering. Du kan bygge på med andre begreper etter hvert.

Denne lista bygger på FRI Oslo og Akershus' ressurs Kjønnsportalen og Bufdirs LHBTI-ordliste.

⁴ Slagstad 2018.

⁵ FRI Oslo og Akershus 2018.

KJØNNSIDENTITET

Kjønnsidentitet handler om en persons indre opplevelse av eget kjønn. En persons kjønnsideitet kan være kvinne eller mann, både kvinne og mann, ingen av delene, flytende eller et annet sted på kjønnspekteret.

KJØNNSUTTRYKK

Kjønnsuttrykk handler om måtene en person, bevisst og ubevisst, presenterer sitt kjønn utad. Kjønn kan uttrykkes gjennom for eksempel klær og sminke, stemmeleie og kroppsspråk, eller kirurgi og hormonell behandling. En persons kjønnuttrykk kan være forskjellig fra personens kjønnsideitet og/eller juridisk kjønn.

Vi er ikke nødvendigvis bevisst på alle deler av vårt kjønnuttrykk og hvordan andre leser oss kan være forskjellig fra hvordan vi selv forsøker å uttrykke eget kjønn. Det er også viktig å huske på at det ikke er mulig å si noe om et menneskes kroppslige anatomi, kjønnsideitet eller seksuelle orientering basert på kjønnuttrykk.

SEKSUELL ORIENTERING

Seksuell orientering handler om hvilket eller hvilke kjønn en person tiltrekkes av, forelsker seg i og/eller ønsker å være sammen med. Noen eksempler på seksuelle orienteringer er:

- **Heterofil** – person som tiltrekkes av et annet kjønn enn sitt eget
- **Lesbisk** – kvinne som tiltrekkes av kvinner
- **Homofil** – mann som tiltrekkes av menn, eller samlebetegnelse for alle personer som tiltrekkes av eget kjønn
- **Bifil eller panfil** – person som tiltrekkes av mer enn et kjønn
- **Aseksuell** – person som ikke kjenner på seksuell tiltrekning eller seksuell lyst

Seksuell orientering er ikke det samme som seksuell praksis. Mange som definerer seg som heterofile har sex med personer av samme kjønn, og mange lesbiske og homofile har hatt eller har sex med personer av et annet kjønn.

LHBT/LHBTIQ

LHBT er en forkortelse for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner. Det er vanlig å inkludere intersex og queerpersoner/skeive i denne gruppen, og da blir forkortelsen LHBTIQ. LHBT/LHBTIQ er altså en samlebetegnelse for seksuelle minoriteter og kjønnsminoriteter.

Lesbisk, homofil og bifil handler om seksuell orientering. Trans handler om kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk, ikke om seksualitet. Intersex handler om kroppslige kjønnskarakteristika. Skeiv eller queer brukes ofte som en samlebetegnelse for alle som bryter med normer for kjønn og seksualitet, men det kan også være et synonym til homofil. Skeiv kan altså handle om både seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk.

TRANSPERSON

Transpersoner har en annen kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk enn det juridiske kjønn de ble tildelt ved fødselen. Transperson er en samlebetegnelse som blant annet inkluderer:

- **Transkvinne** – identifiserer seg som kvinne, men ble tildelt mann som kjønn ved fødsel
- **Transmann** - identifiserer seg som mann, men ble tildelt kvinne som kjønn ved fødsel
- **Ikke-binær transperson** – identifiserer seg utenfor tokjønnsmodellen, altså verken som kvinne eller mann
- **Tokjønnnet transperson** – identifiserer seg som både kvinne og mann

Transpersoner kan identifisere seg innenfor tokjønnsmodellen (kvinne/mann) eller mellom eller utenfor. Noen transpersoner velger å gjøre endringer til sin offentlige identitet ved å endre juridisk kjønn, navn eller kjønnspronomen. Noen, men langt fra alle, søker medisinsk hjelp for å endre kropp og kjønnsuttrykk (se Kjønnsbekreftende behandling).

HEN/HIN

Hen og hin er kjønnsnøytrale pronomen. Disse kan brukes uavhengig av hvilket kjønn personen du henviser til har.

RIKTIG BRUK AV PRONOMEN

De fleste transpersoner definerer seg som enten mann eller kvinne og bruker pronomenene «han» og «hun». Å bruke pronomenet «hen» om seg selv er mer vanlig for personer som føler at deres kjønn er flytende, skiftende eller irrelevant. Det er altså ikke slik at alle transpersoner ønsker å bli omtalt som «hen»⁶. Det tryggeste er å spørre brukere hvilket pronomen de selv foretrekker.

CISPERSON

Å være cisperson/ciskjønn/cis betyr at du identifiserer deg med det kjønn du ble tildelt ved fødsel. En ciskvinne ble tildelt kjønn som kvinne ved fødsel og identifiserer seg som kvinne, og en cismann ble tildelt kjønn som mann ved fødsel og identifiserer seg som mann.

Cis er latin for «på denne siden av». Begrepet er tatt i bruk som en motsats til transperson/transkjønnet/trans, og tydeliggjør at alle har en kjønnsidentitet. Både heterofile, bifile, homofile, lesbiske og interkjønnpersoner kan være cispersoner⁷.

INTERKJØNN/INTERSEX

Interkjønn er et paraplybegrep som viser til personer født med kropper som skiller seg fra det som vanligvis assosieres med 'mannskropper' eller 'kvinneskropper'. Interkjønnpersoner har en sammensetning av kromosomer, hormoner, kjønnskjertler og/eller genitalier som bryter med en binær forståelse av kvinnelige og mannlige kropper. I norsk helsepraksis er betegnelsen «usikker kroppslig/somatisk kjønnsutvikling» rådende.

JURIDISK KJØNN

Juridisk kjønn er det kjønn man er registrert som i folkeregisteret. I Norge får alle tildelt ett av de to juridiske kjønnene (mann eller kvinne) ved fødselen. I noen land er det innført en tredje, kjønnsnøytral kategori.

Ikke alle opplever at sin kjønnsidentitet samsvarer med tillagt juridisk kjønn. De velger derfor å endre sitt juridiske kjønn. I Norge stilles det ikke lenger krav om en bestemt diagnose eller medisinsk behandling for å endre hvilket kjønn du står registrert som i folkeregisteret. Ny lov om endring av juridisk kjønn trede i kraft 1. juli 2016.

⁶ Foreningen FRI 2019.

⁷ Bufdir 2019.

Personer som har fylt 16 år kan selv søke om å endre sitt juridiske kjønn. Barn og unge mellom 6 og 16 år må søke sammen med sine foresatte. Barn under 6 år kan kun få endret juridisk kjønn dersom de har en medfødt usikker somatisk kjønnsutvikling. Tilstanden må dokumenteres av helsepersonell⁸.

KJØNNSEKREFTENDE BEHANDLING

Kjønnsbekreftende behandling er medisinsk behandling som bidrar til at en person skal kunne leve i overensstemmelse med sin kjønnsidentitet. Dette kan inkludere kirurgisk og/eller hormonell behandling, og/eller psykoterapi. Du kan lese mer om kjønnsbekreftende behandling og krav til å få behandling hos FRI OA.

HETERONORMATIVITET

Begrepet heteronormativitet viser til hvordan heteroseksualitet og ciskjønn ofte blir tatt for gitt når mennesker møtes. Heteronormen omfatter kulturelle og sosiale institusjoner, normer, praksiser og språk som reflekterer en forventning om at alle mennesker er heterofile og/eller ciskjønnete.

Et eksempel er når en jentes kjæreste blir omtalt som «han» uten at jenta selv har oppgitt noe kjønn på kjæresten sin eller sagt noe om sin seksuelle orientering. Et annet eksempel er inndeling av toaletter og garderober i «mann» og «kvinne».

Heteronormen påvirker levekårene til både LHBTIQ-personer, heterofile og ciskjønnete, gjennom å lage trangere rammer for atferd.

INTERSEKSJONALITET

Forventninger til kjønn og seksuell orientering kan formes og påvirkes av andre identitetsaspekter som etnisitet, hudfarge, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, alder og sosial klasse.

Dette kalles gjerne for interseksjonalitet⁹. Et interseksjonelt perspektiv på arbeidet vårt fordrer at vi ser på hvordan ulike identitetsaspekter samvirker og formes gjennom hverandre, og hvordan dette påvirker våre relasjoner, inkludert maktposisjoner.

⁸ Bufdir 2019.

⁹ Crenshaw 1991.

RESSURSER

Fri Oslo og Akershus sin ressurs om kjønn: <https://www.frioa.no/ressurser/kjonn>

Bufdirs ordliste: https://bufdir.no/lhbt/LHBT_ordlista/

Artikkel om kjønnsmangfold i biologien: <https://tidsskriftet.no/2018/11/fra-redaktoren/ikke-begge-alle-kjonn>

Skeiv Ungdoms metodemateriell om normkritikk: <https://skeivungdom.no/brosjyrer/>

Du kan også lese kultursensitivitet i Veileder for tilpasset tilbud til flerkulturelle.

HVA ER ET TILPASSET TILBUD TIL ALLE KJØNN?

For å nå målet om et likeverdig tilbud til brukere av alle kjønn, kreves det at man har et tilpasset tilbud som inkluderer alle uansett kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk eller seksuell orientering.

Det innebærer blant annet at ansatte må være bevisst egne forventninger og atferd knyttet til kjønn og seksuell orientering hos brukerne, og hvordan forståelser av kjønn og seksualitet henger sammen.

Sosiale og kulturelle forventninger til kjønn leder imidlertid ofte til antakelser om seksuell orientering. For eksempel tar mange det for gitt at menneskene de møter, er heterofile, fram til annen informasjon framkommer. Slike antakelser kan ha konsekvenser for utsattes møte med hjelpeapparatet og kvaliteten på hjelpen de får.

Et tilpasset tilbud som inkluderer alle kjønn innebærer blant annet:

1. Inkluderende språk
2. Forebygging av diskriminering
3. Utadrettet virksomhet

INKLUDERENDE SPRÅK

Vi har laget en liste med tips til inkluderende språk, basert på innspill fra referansegruppa og ressurser utviklet av Bufdir og FRI Oslo og Akershus.

- Snakk om «alle kjønn» i stedet for «begge kjønn» eller «menn og kvinner».
- Spør brukere om hvilke kjønnspronomen de foretrekker og bruk disse.
- Ikke anta personers kjønn/kjønnsidentitet, seksuelle orientering, etnisitet eller funksjonsnivå. Dette gjelder også i grupper og forsamlinger.
 - Unngå for eksempel utsagn som «Hei gutta!» eller «I dag er vi jo bare kvinner her».
 - Når du ikke vet en persons kjønn, kan du referer til personen ved navn eller ved kjønnsnøytralt pronomen (hen).
- Vær forsiktig med antakelser rundt andres kropp, både med hensyn til funksjonsnedsettelse og kjønn. Lytt til hva slags språk brukeren selv bruker om egen kropp og bruk de samme begrepene. Hvis i tvil, spør brukeren hva slags språk de vil at du skal bruke.
 - Eksempel: I stedet for å spørre «Fikk du ereksjon under overgrepene?», prøv «Fikk du noen kroppslige reaksjoner under overgrepene?» eller «Hvordan reagerte kroppen din?».
- Når du snakker til en gruppe, forsøk å unngå å lage skille mellom «oss» og «de». Dette gjelder både når du snakker om majoritetsgrupper og minoriteter. Øv deg gjerne på å bruke formuleringer som:
 - «De av oss som er (bifile/ heterofile/ cispersoner/ transpersoner/ etnisk norske/ flerkulturelle/ har eller ikke har en funksjonsnedsettelse) ...»
 - «Om du er en transperson og overgrepsutsatt, kan du oppleve at ...»
- Bruk helst kjønnsnøytrale begreper i undervisning og generell dagligtale.
 - Eksempel: «foresatte» i stedet for «mor og far», «kjærester/partnere/ektefeller» i stedet for «mann og kone».
- Husk samtidig på å synliggjøre mangfold, ved å eksplisitt nevne minoriteter i undervisning og annen kommunikasjon.
 - Eksempel: «Senteret vårt er åpent for alle kjønn. Dette inkluderer både cispersoner og transpersoner, kvinner, menn, ikke-binære og kjønnskreative».
- Ikke bruk identitetsmarkører i referanse til enkeltpersoner, med mindre det er relevant for samtalen. Tenk over om det faktisk er nødvendig å nevne at en person er same, bifil eller

bruker rullestol. Ville du påpekt identitetsmarkørene til en majoritetsperson i den samme situasjonen?

- Fleip heller om deg selv enn andre. Vis varsomhet med vitser som går på andres kjønn, kjønnsuttrykk, seksuelle orientering, etnisitet, funksjonsevne, tro eller liknende.
- Gjør deg kjent med hvilke minoritetsbegreper som er omdiskuterte eller kan være negativt ladet. Unngå å bruke disse begrepene, med mindre en person bruker dem om seg selv.
- Ikke vær redd for å si unnskyld og beklage om du tråkker feil.
- Øvelse gjør mester! Ikke alle begreper kommer like lett. Gjenta dem noen ganger og øv deg på å bruke dem i praksis, alene eller med kollegaer.

FOREBYGGING AV DISKRIMINERING

Sentre som har sosiale tilbud, innomstikk og/eller gruppetilbud bør tenke gjennom hvordan de best kan skape trygge og inkluderende rom. Frykt for diskriminering kan avskrekke utsatte fra å oppsøke hjelp og bruke sentertilbudet.

- Senterne bør ha klare retningslinjer for hvordan diskriminering mellom brukere, eller mellom brukere og ansatte, skal møtes, inkludert håndtering av konkrete situasjoner og konsekvenser ved vedvarende diskriminering eller trakassering. Retningslinjene skal håndheves.
- Etske retningslinjer eller «leveregler» bør være synlige på senteret, og tilgjengelige på senterens nettsider. Retningslinjer kan henges på oppslagstavler, rammes inn eller legges tilgjengelig på bord i stue eller gang/venterom.
- Alle ansatte har et ansvar for å bruke inkluderende språk og modellere retningslinjene. Ansatte bør øve seg på å møte upassende utsagn på en tydelig og konstruktiv måte. Enkle eksempler på dette er: «Her er alle velkomne ...» eller «Her viser vi respekt for alle ...».
- Større sentre kan ha egne miljøarbeidere tilstede i stue og sosiale tilbud, og gi disse et særlig ansvar for gruppedynamikk og trygge rom. Et annet mulig tiltak er å gi alle som bruker stue eller fellesrom en kontaktperson blant de ansatte, som introduserer brukeren til stuetilbudet og forklarer regler for bruk av stua.
- Ansatte bør gis jevnlig mulighet til å ta opp situasjoner man har opplevd som vanskelige i ansattveiledning.

UTADRETTET VIRKSOMHET

I retningslinjene fra Bufdir står det at senterne skal synliggjøre tilbudet sitt for personer av alle kjønn gjennom egnet informasjonsmateriell rettet mot brukergruppen og gjennom samarbeid med relevante organisasjoner og miljøer¹⁰. Dette framgår også av senterenes felles faglige plattform¹¹.

Utadrettet arbeid innebærer at sentrene:

- Bidrar til at personer av alle kjønn vet hva seksuelle overgrep er, kjenner sine rettigheter og vet om at sentertilbudet er til for dem.
- Tilpasser tilbudet både fysisk og digitalt, og i øvrig kommunikasjon for å gjøre det tilgjengelig for alle. Informasjon bør være tilgjengelig på ulike språk og i ulike format.
- Driver opplysningsarbeid for å bryte ned tabuer, myter og fordommer knyttet til kjønn og seksuelle overgrep. Med særlig fokus på menn og transpersoner.
- Synliggjør og presiserer at tilbudet er åpent for kvinner, menn og transpersoner (evt. barn). Samt skrive hva senteret har av muligheter for tilrettelegging (universell utforming, tolk, tilbud til barn, osv).

RESSURSER

- FRI Oslo og Akershus «Cis-vettregler»: <https://www.frioa.no/ressurser/kjonn/cis-vettregler/>
- Bufdirs tips til inkluderende praksis: https://www.bufdir.no/lhbt/Inkluderande_praksis_Tips_og_rad/

¹⁰ Bufdir 2018c.

¹¹ FMSO 2018.

KUNNSKAP OM KJØNN OG OVERGREP

I dette kapittelet vil vi gå gjennom forskning som sier noe om omfang og utsatthet basert på kjønn, samt risikofaktorer og barrierer for å oppsøke hjelp.

OMFANG OG FOREKOMST

Norsk forskning på vold og overgrep har så langt hovedsakelig kartlagt overgrepserfaringer blant personer som identifiserer seg som enten menn eller kvinner. Studiene har i liten grad skilt mellom cispersoner og transpersoner eller spurt om seksuell orientering. Vi kan derfor ikke si noe sikkert om forekomstforskjeller basert på kjønn og seksuell orientering, utover at kvinner er oftere utsatt enn menn. Omfangstallene vi har, tilsier imidlertid at overgrep er en alt for vanlig erfaring, uavhengig av kjønn, kjønnsidentitet og seksuell orientering.

I den siste nasjonale undersøkelsen om vold og voldtekt fra 2014¹², oppga en tredjedel av kvinnene og en tiendedel av mennene å ha blitt utsatt for et seksuelt overgrep. Nesten 1 av 10 kvinner og rundt 1 av 100 menn sa de hadde blitt voldtatt. Halvparten av kvinnene hadde blitt voldtatt før fylte 18 år og halvparten av mennene før fylte 15 år. De aller fleste kjente overgriperen, som oftest var en mann.

Også nasjonale undersøkelser blant ungdom har funnet høy forekomst av seksuelle overgrep¹³. En studie fra 2015 viser at omlag 1 av 4 hadde opplevd minst en form for seksuell vold i oppveksten¹⁴. Kjønnsforskjellene mellom gutter og jenter i utsatthet er betydelige, men endrer seg med type overgrep. *Det er for eksempel langt mindre når det kommer til «seksuell kontakt før fylte 13 år med noen minst 5 år eldre» enn for voldtekt¹⁵, og mindre for tvungen analsex enn tvunget samleie¹⁶.* Ungdomsundersøkelsene fant dessuten en høyere forekomst av kvinnelige overgripere for mange typer overgrep mot gutter.

Få norske undersøkelser har sett på forekomst av seksuell vold blant LHBTIQ-personer, og kun en av disse ble gjennomført med et representativt utvalg av befolkningen. I en 2018-undersøkelse om befolkningens kunnskap om og holdninger til vold, oppga en høyere andel av ikke-heterofile enn heterofile at de selv hadde vært utsatt for seksuell vold¹⁷. Internasjonale studier har gitt svært varierende omfangstall når det gjelder overgrepserfaringer blant LHB-personer¹⁸.

¹² Thoresen og Hjemdal 2014.

¹³ Myhre m.fl. 2015, Mossige og Stefansen 2016.

¹⁴ Myhre m.fl. 2015.

¹⁵ Myhre m.fl. 2015.

¹⁶ Mossige og Stefansen 2016.

¹⁷ Bufdir 2018a.

¹⁸ Fjær m.fl. 2013, Brown og Herman 2015.

En levekårsundersøkelse blant skeive med innvandrerbakgrunn¹⁹ fant høy forekomst av overgrepserfaringer i sitt utvalg. Nesten halvparten (45 %) hadde opplevd å bli presset til seksuelle handlinger og 1 av 4 (25 %) hadde opplevd voldtekt. Innenfor denne gruppen var det mindre kjønnsforskjeller i overgrepserfaringer enn i befolkningen for øvrig: 30 % av kvinnene, 20 % av mennene og 24 % av ikke-binære/personer som ikke identifiserer seg som mann eller kvinne, oppga at de hadde opplevd seksuell vold.

Med unntak av ovennevnte studie, finnes det per 2018 ingen norske studier som har undersøkt omfang av overgrepserfaringer blant transpersoner. Internasjonale studier har imidlertid funnet at transpersoner er utsatt for overgrep på lik linje, eller mer, enn ciskvinner²⁰.

I en ikke-representativ helseundersøkelse gjennomført blant 800 transpersoner i Sverige²¹, oppga en av tre (30 %) at de hadde opplevd å bli tvunget til sex mot sin vilje. I aldersgruppen 20-44 oppga mer enn en tredjedel at de hadde blitt utsatt for seksuell vold i løpet av de siste 12 månedene.

Overgrep kan ta kjønnede former, og kjønn/kjønnsidentitet og seksuell orientering kan påvirke opplevelsen av overgrepet, og hjelpesøking og bearbeiding i etterkant. I neste kapittel tar vi for oss noen av utfordringene utsatte kan møte knyttet til kjønn og seksuell orientering.

¹⁹ Eggebø m.fl. 2018.

²⁰ Brown og Herman 2015, Folkhälsomyndigheten 2015, James m.fl. 2016.

²¹ Folkhälsomyndigheten 2015.

RISIKOFAKTORER, OG BARRIERER FOR Å OPPSØKE HJELP

Likhetstrekkene i overgrepserfaringer vil gjerne være større enn forskjellene, uavhengig av den utsattes kjønn og seksuelle orientering. Opplevelse av tillitsbrudd, maktmisbruk og krenkelse, og reaksjoner som skam og skyld vil være felles for de fleste utsatte. Ansatte ved SMISO har god kunnskap om vanlige reaksjoner etter overgrep og traumebasert omsorg. Denne kunnskapen er det aller viktigste som senterne har å tilby, i møte med brukere av alle kjønn.

Å peke på særtrekk ved overgrepserfaringer og hjelpebehov, basert på menneskers kjønn eller seksuelle orientering, er problematisk. Utfordringene vil aldri gjelde alle og kunnskap om slik tematikk kan bli til skylapper som gjør at vi mistolker den enkeltes situasjon og behov. Det er ikke gitt at en persons kjønn, kjønnsidentitet eller seksuelle orientering vil oppleves som relevant i overgrepserfaringen eller bearbeidingen av denne. Kategorisering blir og fort stigmatiserende: I en intervjustudie oppgir overgrepsutsatte LHBT-personer frykt for merkelapper som nettopp ett av hindrene for å oppsøke hjelp²².

Forskning og erfaring tilsier likevel at kjønn og seksuell orientering kan påvirke den utsattes bearbeidelse av overgrepet, og hvorvidt og hos hvem man søker hjelp. For å kunne gi et likeverdig tilbud, trenger du som hjelper å ha noe kunnskap om potensielle forskjeller eller særtrekk i overgrepsutsattes opplevelser, inkludert opplevde hindre for å søke hjelp. Disse barrierene kan være personlige, knyttet til den utsatte og deres gruppetilhørighet eller minoritetsmiljø. De kan også være strukturelle, knyttet til hvordan hjelpetilbudet er organisert og hvilken kompetanse de ansatte har.

KJØNNSFORSKJELLER

Det er kjønnsforskjeller i befolkningen når det kommer til hjelpesøking og kjennskap til tilbud. Menn har generelt lavere bruk av helsetjenester enn kvinner, også når det gjelder psykisk helsehjelp²³.

Den nasjonale undersøkelsen om vold og voldtekt fra 2014 fant kjønnsforskjeller i hva slags hjelp voldtektsutsatte benyttet seg av. Ingen av mennene, mot 10 % av kvinnene, hadde gått til medisinsk undersøkelse i dagene etter overgrepet. Det var også flere kvinner enn menn som på et senere tidspunkt hadde snakket med helsepersonell om overgrepet²⁴.

Også blant SMISOs brukere rapporterer flere kvinner enn menn om at de var i kontakt med hjelpeapparatet i tiden rundt da overgrepet skjedde, henholdsvis 20 % mot 4 % i 2017-statistikken for

²² Love m.fl. 2017.

²³ Statistisk sentralbyrå 2018.

²⁴ Thoresen og Hjemdal 2014.

senterne. De mannlige brukerne oppgir også i noe mindre grad å være i kontakt med annet hjelpeapparat enn SMISO på nåværende tidspunkt²⁵.

Noe av kjønnsforskjellene i hjelpesøking kan forklares med holdninger knyttet til mannlighetsidealer: I en spørreundersøkelse oppga voldsutsatte menn at viktige grunner til at de ikke oppsøkte hjelp var at de «ville klare seg selv» eller opplevde det som skamfullt å søke hjelp²⁶.

Samtidig er det forskjeller i befolkningen også når det gjelder kjennskap til tilbud, og kunnskap om hvem tilbudene er for. Kvinner og heterofile har gjennomgående bedre kjennskap til hjelpetilbud enn menn og personer med en annen seksuell orientering²⁷. Langt færre menn enn kvinner kjenner til SMISO som et hjelpetilbud²⁸.

Videre viser en undersøkelse fra 2017 at det er mange i befolkningen som ikke vet at senterne har et tilbud til menn. Selv blant ansatte i hjelpeapparatet, der 65 % kjente til senterne, visste kun 40 % at senterne gir tilbud til menn²⁹.

Eksempel på tiltak: Senterne bør etablere kontakt med interesseorganisasjoner og andre relevante miljøer i sitt fylke og nærmiljø. Disse kan inkludere LHBTI-organisasjoner og møteplasser, faglige nettverk knyttet til kjønn og seksualitet, møteplasser for menn og mannsdominerte arbeidsplasser, arbeidslivsorganisasjoner, skole og utdanningssteder, flyktingemottak og idrettslag.

VANSKELIG Å GJENKJENNE ERFARINGER SOM OVERGREP

Hva slags assosiasjoner gir begrepet seksuelle overgrep? Hvilke kjønn tenker vi først på når vi hører ordene overgriper og utsatt?

Historiene vi oftest hører, i offentligheten og i media, omhandler en mannlig overgriper og en kvinnelig utsatt. I framstillingen av overgrepet diskuteres det gjerne hvorvidt de seksuelle handlingene var frivillige eller ikke, hvilket implisitt framstiller både overgriper og utsatt som heterofile. Også språket vi bruker til å snakke om overgrep mer generelt er ofte kjønnnet – tenk bare på ordet «voldtektsmann». Denne kjønnningen av overgrep former igjen våre antakelser om hvordan overgrep skjer og hvilke kroppsdelene som er involvert.

²⁵ Bufdir 2018b.

²⁶ Lien m.fl. 2017.

²⁷ Bufdir 2018a.

²⁸ Lien m.fl. 2017, Bufdir 2018a.

²⁹ Lien m.fl. 2017.

Om ens egen overgrepshistorie ikke passer inn i disse dominerende fortellingene, kan det bli vanskeligere å forstå at det man har blitt utsatt for er et overgrep³⁰. Selv om den offentlige samtalen om overgrep har blitt mer mangfoldig og nyansert de siste årene, hører vi fortsatt relativt lite om overgrepsutsatte menn, kvinnelige overgripere og overgrep mot LHBT-personer. Dette kan gjøre at overgrepsutsatte menn og LHBT-personer, og personer utsatt for overgrep fra kvinner, strever med å forstå og å bearbeide egne erfaringer.

Vanskeligheter med å forstå egne erfaringer som overgrep kan forsterkes av manglende bevissthet og kunnskap i hjelpeapparatet.

Eksempel på tiltak: Foredragsvirksomhet. Senterne bør jobbe for å utvide befolkningen og det øvrige hjelpeapparatets forståelse av overgrep, og synliggjøre spekteret av overgrepserfaringer. I undervisning og øvrig foredragsarbeid, bør det brukes eksempler på at både overgriper og utsatt kan være av alle kjønn.

FORSTERKET SKAM KNYTTET TIL KJØNN

Å kjenne skam er en vanlig reaksjon hos mennesker som har vært utsatt for overgrep. Når overgrepserfaringen går på tvers av egen eller samfunnets forventning til kjønn og seksualitet, kan den utsatte oppleve en forsterket skamfølelse.

Mange utsatte menn forteller at overgrepet påvirket opplevelsen av egen kjønnsidentitet og selvfølelse som menn. Fordi overgrep framstilles som noe som ikke skal skje med menn, kan utsatte menn føle på en «skadet mannlighet» i etterkant av overgrepet³¹. Om brukeren opplever sin maskulinitet som tett knyttet til sin etniske tilhørighet, kan overgrepet også true deres etniske identitet. Les mer om dette i Veileder for tilbud til flerkulturelle.

Forsterket skam trekkes også fram som en vanlig reaksjon hos overgrepsutsatte transpersoner³². Denne skammen kan blant annet skyldes transnegative forestillinger, slik som tanker om at overgrepet skjedde på grunn av den utsattes kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk og at de dermed hadde skyld i det selv³³.

Når overgrepet oppleves som et angrep på egen kjønnsidentitet, kan det å tie om overgrepserfaringen bli en måte å bevare eget selvbilde på, en form for mestringsstrategi³⁴. Andersen (2012) beskriver

³⁰ Andersen 2012, Reform og FMSO 2017, Fjær m.fl. 2013.

³¹ Andersen 2012, Bremnes 2009, Burrell 2011.

³² Regan m.fl. 2012.

³³ Rymer og Cartei 2014.

³⁴ Andersen 2012.

dette som at den utsattes verdighet avhenger av hemmeligholdelse. Gjennom å *ikke* fortelle om overgrepet, kan brukeren beskytte seg mot andres reaksjoner og ivareta egen identitet.

Skam som er knyttet til brukerens opplevelse av å ha brutt med kjønnsnormer, kan bli ytterligere forsterket i møte med pårørende og hjelpeapparatets reaksjoner. Å bli møtt med mistenkeliggjøring, vantro eller bagatellisering gjør vondt verre for den utsatte. Overgrepsutsatte gutter forteller i blant om «en trippel skam», forårsaket av andres reaksjoner på historien om det man har opplevd³⁵.

Skam kan også forsterkes av overgriperens kjønn - blant annet tyder forskning på at utsatte opplever overgrep fra kvinner som særlig skamfullt³⁶. Les mer om dette i neste delkapittel.

Eksempel på tiltak: Tydeliggjøre at tilbudet er for alle. Senterenes nettsider og øvrige informasjonsmaterieell bør inneholde en mangfoldserklæring som presiserer at tilbudet er for alle, inkludert menn og LHBTIQ-personer, og at senterne jobber for likestilling og mot diskriminering. Her kan teksten fra felles faglig plattform brukes. Det bør presiseres at bruk av lavterskeltilbudet ikke krever at brukeren har rett til helsetjenester i Norge.

OVERGRIPER BRYTER MED NORMEN

For mange er bildet av den typiske overgriperen en mann, og gjerne også en heterofil mann. Å bli utsatt fra overgrep fra en kvinne og/eller bli utsatt for overgrep i et skeivt miljø, kan gjøre det vanskeligere å gjenkjenne egen erfaring som et overgrep. Det kan også skape ekstra utfordringer rundt det å fortelle og bli trodd.

Forskning tyder på at mange utsatte opplever større skam rundt overgrep fra en kvinne enn fra en mann³⁷. En kvantitativ studie blant senterbrukere fant at både utsatte menn og kvinner brukte lengre tid på å fortelle om overgrep fra kvinnelige overgripere³⁸.

At en kvinne kan begå overgrep bryter med forventninger til kvinnerollen og kvinners seksualitet³⁹. Kvinner er forventet å være omsorgsfulle og ha en mer passiv seksualitet. Utsatte med kvinnelige overgripere forteller at disse kjønnsnormene gjør det vanskeligere å bli trodd⁴⁰. Det hender at kvinnelige overgripere utnytter forestillinger om kvinners omsorgsfulle natur og vever overgrepene inn i utføringen av omsorgsoppgaver, slik som vask av små barn⁴¹ eller frivillig arbeid med unge

³⁵ Sivertsen 2016.

³⁶ Steine m.fl. 2016, Bremnes 2009.

³⁷ Bremnes 2009, Steine m.fl. 2016.

³⁸ Steine m.fl. 2016.

³⁹ Andersen 2012, Bremnes 2009, Svendby 2011.

⁴⁰ Svendby 2011.

⁴¹ Bremnes 2009.

asylsøkere på mottak⁴². En slik sammenblanding av omsorg og overgrep, kan også gjøre det vanskeligere for den utsatte å forstå situasjonen.

Noe av den samme problemstillingen kan gjøre seg gjeldende når overgrep skjer innad i et minoritetsmiljø, som lhbti-miljøer. Det har vært en tendens til å bagatellisere vold i samkjønnede relasjoner og forstå den som mer gjensidig og mindre grov enn i heterofile forhold⁴³. Mange sitter med en forventning om at skeive miljøer skal være et trygt sted for skeive, en frisonne fra krenkelser du kan oppleve i møte med majoritetssamfunnet.

Å fortelle om overgrep begått av en LHBT-person mot en annen, forstyrrer dette bildet. Personer i miljøet kan ha lite motivasjon for å tro den utsatte, fordi det både vil skape konflikt innad og potensielt svartmale miljøet utad.

Kanskje er overgriper en person som andre i miljøet vet har blitt utsatt for vold og diskriminering på grunn av kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk eller seksuell orientering. Dette kan forsterke følelser av skam og skyld hos den utsatte, fordi overgriper er en person man i utgangspunktet har empati for.

Eksempel på tiltak: Kunnskap om menn utsatt for overgrep. Senterne bør ha kunnskap om særskilte utfordringer for overgrepsutsatte menn og kvinnelige overgripere og utfordringer knyttet til dette. Ansatte bør gjennomgå kursing eller annen kompetanseheving rundt dette temaet.

VAMPYRMYTEN OG ANDRE FORMER FOR STIGMATISERING

Vampyrmyten, eller vampyrsyndromet, er en forestilling om at de som har blitt utsatt for overgrep kommer til å selv begå overgrep mot andre. Vampyrmyten er en kjønnnet forestilling som først og fremst retter seg mot utsatte menn. Noen ganger forteller også andre utsatte, så som kvinner utsatt for overgrep fra egen mor⁴⁴, om et slikt stigma.

Intervjuer med utsatte menn og hjelpere viser at vampyrmyten er en forestilling mange kjenner til og som flere menn har opplevd som et hinder for å fortelle om overgrepet⁴⁵. Menn forteller at de fryktet stigmatisering og for enkelte ble det også konsekvensen når de fortalte. Noen utsatte menn forteller at overgrepserfaringen har blitt brukt mot dem av personer de betrodde seg til, for eksempel i

⁴² Noor 2018.

⁴³ Fjær m.fl. 2013, Love m.fl. 2017.

⁴⁴ Bremnes 2009.

⁴⁵ Andersen 2012, Bremnes 2009.

barnefordelingssaker⁴⁶. Andre frykter at det er en sannhet i vampyrmyten og reagerer med tilbakeholdenhet eller avvisning i relasjon til egne og andres barn⁴⁷.

Det finnes liknende kjønnede og seksuelle forestillinger som retter seg mot skeive personer. Historiske perspektiver som framstilte LHBT-personer som seksuelle avvikere, bidro til å skape en tenkt kobling mellom seksuelle og kjønnede minoriteter og perversitet⁴⁸. Også i dag ser vi eksempler på at især transkvinner og eldre homofile menn blir framstilt som potensielle overgripere i samfunnsdebatt, litteratur og film.

Disse formene for stigmatisering kan påføre utsatte ekstra skam. De kan også gjøre det vanskeligere å oppsøke hjelp, fordi man er redd for å ikke bli trodd som utsatt eller for å bli mistenkeliggjort.

Eksempel på tiltak: Kunnskap om LHBTIQ-personer. Senterne bør ha grunnleggende kunnskap om LHBTIQ-personer, samt spesifikk kunnskap om særskilte utfordringer for overgrepsutsatte LHBTIQ-personer. Ansatte bør gjennomgå kursing eller annen kompetanseheving rundt dette temaet.

PSYKISK HELSE OG MINORITETSSTRESS

Selvopplevd diskriminering kan ha negativ innvirkning på psykisk helse, noe som i seg selv gjør hjelpesøking vanskeligere⁴⁹. Personer fra minoritetsgrupper kan erfare et fenomen kalt minoritetsstress, der opplevelse av fordommer og stigmatisering basert på gruppetilhørighet fører til høyt stressnivå over tid og påfølgende helseplager. Minoritetsstress kan skje også som følge av indirekte diskriminering, slik som negativ medieomtale av en minoritetsgruppe.

Selv om den psykiske helsen blant LHB-personer generelt er god, har levekårsundersøkelser funnet forhøyet forekomst av psykiske helseplager og selvmordsforsøk blant lhb-personer sammenliknet med heterofile personer⁵⁰. Psykiske plager, slik som depresjon, kan gjøre at utsatte ikke orker å søke hjelp⁵¹.

Når det gjelder selvmordstematikk vet vi også at menn tar livet sitt oftere enn kvinner⁵². Forskning på overgrepsutsatte menn kan tyde på at selvmordstanker og selvmordsforsøk er vanlig i denne

⁴⁶ Bremnes 2009, Regan m. fl. 2012.

⁴⁷ Andersen 2012.

⁴⁸ Sullivan 2003.

⁴⁹ Love m.fl. 2017.

⁵⁰ Anderssen og Malterud 2013, Eggebø m.fl. 2018.

⁵¹ Love m.fl. 2017.

⁵² Folkehelseinstituttet 2017.

gruppen⁵³. Samtidig ser bifile kvinner, trans- og interkjønnpersoner ut til å være særlig sårbare for selvmordstanker og -forsøk⁵⁴.

Eksempel på tiltak: Undervisning mot personer av alle kjønn. Senterne bør søke å gjennomføre undervisning om seksualitet og overgrep for organisasjoner, møteplasser, arbeidsplasser og utdanningssteder der målgruppene ferdes. Undervisningsmaterieell bør oppdateres med inkluderende språkbruk og eksempler som reflekterer alle kjønn, der dette ikke allerede er tilfelle.

KROPPSLIG SVIK OG SEKSUALITET

Overgrepsutsatte av alle kjønn kan ha opplevd at kroppen «svek» dem under overgrepet, ved at de opplevde seksuell tenning eller fikk kroppslige reaksjoner som utløsning. Dette kan også forsterke skammen rundt overgrepet og gi tanker om at det er noe galt med ens egen seksualitet. Om overgriperen tilhørte et annet kjønn enn hva den utsatte tiltrekkes av, kan kroppens svik i overgrepssituasjonen skape forvirring rundt egen seksuell orientering eller utløse ekstra skam.

Hos noen overgrepsutsatte kan dette lede til et anstrengt forhold til personer av en annen seksuell orientering⁵⁵. Dette er det viktig for gruppeledere å være bevisst på i gruppesamtaler, hvor det kan være til stede brukere med forskjellige seksuelle orienteringer. Gruppeleder må sørge for at sinne og avsky mot overgriper kanaliseres på en måte som ikke angriper f.eks. homofile som gruppe.

Eksempel på tiltak: Retningslinjer for ikke-diskriminering. Senterne bør utvikle retningslinjer for å motvirke og håndtere diskriminering på senteret, både mellom brukere og mellom brukere og ansatte. Disse retningslinjene bør fortrinnsvis gjøres tilgjengelige på nettsider og i senterlokalene. Retningslinjene bør stadfeste brukeres rett til anonymitet og forklare hvordan private opplysninger om kjønnsidentitet eller seksuell orientering vil ivaretas.

FORKLARING PÅ SEKSUELL ORIENTERING ELLER KJØNNSIDENTITET

Det er ikke uvanlig at utsatte stiller spørsmål ved egen seksuell orientering eller kjønnsidentitet etter overgrepet. Dette kan komme til uttrykk på forskjellige måter.

Kanskje opplevde man seksuell tenning under overgrepet, og lurer på om dette betyr at man tiltrekkes av personer med samme kjønn som overgriper. Andre igjen kan oppleve at overgrepet skaper avsky til personer med samme kjønn som overgriper, eller motvilje mot egen kropp og/eller kjønnsuttrykk.

⁵³ Lien m.fl. 2017, Regan m.fl. 2017.

⁵⁴ Anderssen og Malterud, 2013, Eggebø m.fl. 2018.

⁵⁵ Burrell 2011.

Denne typen tanker er en erfaring som mange overgrepsutsatte deler, på tvers av kjønn og seksuell orientering. Skeive kan imidlertid i større grad enn heterofile og ciskjønnede streve med slike tanker, og ha behov for å utforske sammenhengen mellom overgrepserfaringen og egen seksualitet eller kjønnsidentitet⁵⁶.

Noen utsatte LHBT-personer uttrykker selv at det kan være en sammenheng mellom egen identitet og overgrepet⁵⁷. Andre opplever at overgrepserfaringen blir brukt av mennesker rundt dem som en forklaring på deres seksuelle orientering eller kjønnsidentitet⁵⁸. I en britisk studie fortalte overgrepsutsatte transpersoner at de kviet seg for å oppsøke hjelp, fordi de fryktet at hjelpere ville tro at overgrepet forårsaket deres kjønnsidentitet⁵⁹.

Eksempel på tiltak: Formidling av relevant kunnskap og ressurser. Senterenes nettsider bør inneholde informasjon om eller lenker til relevant kunnskap og ressurser knyttet til overgrep mot menn og LHBTIQ-personer.

SPRÅK KNYTTET TIL KROPP OG SEKSUALITET

Samtaler om overgrep inneholder ofte referanser til kropp. Utsatte må ikke bli presset til å bruke et språk de ikke er komfortable med i beskrivelse av egen kropp og overgrepet⁶⁰. Erfaringer fra senterne tilsier at det kan være kjønnsforskjeller i hva slags språk man bruker: hva slags begreper man foretrekker og hvor direkte man er. Samtidig er det viktig å ha en åpen tilnærming til hver enkelt brukers behov og preferanser, og være klar over at andre faktorer, som kultur, også påvirker personers språk. Du kan lese mer om dette i Veileder for tilpasset tilbud til flerkulturelle.

En særskilt utfordring utsatte transpersoner nevner, er at det å fortelle om overgrepet kan innebære å også måtte snakke om andre vanskelige, kanskje traumatiske, erfaringer knyttet til egen kropp, anatomi eller kjønnsidentitet⁶¹. Et eksempel er når brukere opplevde overgrepet før de var åpne om sin kjønnsidentitet og for å gjenfortelle overgrepet må snakke om en tid hvor de utad presenterte seg som, eller ble oppfattet som, et kjønn de ikke var komfortable med.

I tillegg kan det å måtte snakke om egen kropp og genitalier i hjelpesamtalen, for noen utsatte forsterke følelser av kjønnsdysfori og annet stress knyttet til egen anatomi. Kjønnsdysfori er en

⁵⁶ Regan m. fl. 2012, Eggebø m.fl. 2018, Rymer og Cartei 2014.

⁵⁷ Eggebø m.fl. 2018, Regan m. fl. 2012.

⁵⁸ Eggebø m.fl. 2018

⁵⁹ Rymer og Cartei 2014.

⁶⁰ Rymer og Cartei 2014.

⁶¹ Rymer og Cartei 2014.

medisinsk betegnelse som forklares som ubehag forårsaket av manglende samsvar mellom en persons kjønnsidentitet og det kjønnen personen ble tillagt ved fødselen⁶².

Eksempel på tiltak: Inkluderende språkbruk. Senterne bør bruke inkluderende språk i alt nytt informasjonsmaterieell og gjennomgå eksisterende tekster på nettsider. Bruk «alle kjønn» i stedet for «begge kjønn», og unngå unødvendig kjønnning av overgriper og utsatt (e.g. med mindre det refereres til en bestemt sak).

MANGLLENDE KUNNSKAP I HJELPEAPPARATET

Av internasjonal forskning framgår at mange transpersoner frykter at hjelpeapparatet ikke har nok kunnskap om tematikk knyttet til kjønn og transidentitet⁶³. I en svensk helseundersøkelse blant transpersoner svarte nesten en tredjedel at de hadde opplevd å måtte «lære opp» helsepersonell om transtematikk før de kunne få riktig hjelp. Det var også et betydelig antall som hadde opplevd at ansatte i helsevesenet tiltalte dem med feil navn eller pronomener⁶⁴.

Å bli feilkjønnnet eller tvunget til å forklare seg om eget kjønn, kan bli en særlig belastning for overgrepsutsatte i en allerede psykisk krevende situasjon⁶⁵. Dette understreker viktigheten av at ansatte i SMISO har god kompetanse på kjønnsidentitetstematikk og høy bevissthet om dette i sin praksis.

Intervjuer med menn og LHB-personer utsatt for overgrep finner liknende problemstillinger. Mange frykter at hjelpere ikke skal ha kunnskap om eller forståelse for hvordan kjønn og seksuell orientering har innvirket på opplevelsen av overgrepet, eller blitt brukt av overgriperen i forbindelse med overgrepet⁶⁶.

Utsatte menn forteller i intervjustudier om flere negative møter med hjelpeapparatet, hvor hjelpere hadde lite kunnskap både om overgrep generelt, og om mannlige utsatte og kvinnelige overgripere mer spesifikt⁶⁷.

Problemstillinger nevnt av utsatte LHBT-personer er at hjelperne ikke vil forstå hvordan homonegativitet eller transfobi ble brukt i overgrepssituasjonen, så som gjennom trusler om outing, tvang til ubeskyttet sex eller misbruk av sikkerhetsord under BDSM sex⁶⁸. Mange er bekymret for at

⁶² Bufdir 2019.

⁶³ Folkhälsomyndigheten 2015, Love m.fl. 2017, Rymer og Cartei 2014.

⁶⁴ Folkhälsomyndigheten 2015.

⁶⁵ Rymer og Cartei 2014.

⁶⁶ Regan m.fl. 2012.

⁶⁷ Lien m.fl. 2017, Andersen 2012, Reform og FMSO 2017.

⁶⁸ Regan m.fl. 2012.

hjelpeapparatet har liten kunnskap om samtykkende sex mellom personer av samme kjønn og at hjelperne derfor heller ikke vil forstå eller ta på alvor overgrep mellom personer av samme kjønn⁶⁹.

Eksempel på tiltak: Nye informasjonsbrosjyrer. FMSO og senterne bør sammen produsere små brosjyrer om sentertilbudet, med inkluderende språk og bildebruk. Disse brosjyrene bør oversettes til flere språk og kan distribueres via møteplasser o.l. og brukes i utadrettet virksomhet direkte mot miljøer.

ERFARING MED OG FRYKT FOR DISKRIMINERING

Norsk forskning tyder ikke på at LHB-personer er mer utsatt for voldserfaringer enn befolkningen for øvrig⁷⁰. En betydelig andel skeive oppgir likevel at de har blitt utsatt for trakassering og vold på grunn av sitt kjønnsuttrykk eller seksuelle orientering, eller at de kjenner andre som har blitt det⁷¹. Andre aspekter ved brukernes identitet vil også kunne påvirke deres erfaringer med diskriminering og vold. En levekårsundersøkelse blant skeive med innvandrerbakgrunn fant at denne gruppen rapporterte om høyere utsatthet for vold og trusler enn befolkningen for øvrig, og flesteparten av voldshendelsene skjedde på offentlig sted⁷².

Tidligere erfaringer med diskriminering og hatbasert vold, det være seg på individnivå eller gruppenivå, kan påvirke personers tillit til hjelpeapparat og ens følelse av trygghet i samfunnet. I en spørreundersøkelse blant svenske transpersoner, oppga 65 % at de i løpet av det siste året hadde avstått fra aktiviteter, i frykt for å bli dårlig behandlet på grunn av at de er transpersoner⁷³.

At mange overgrepsutsatte kjenner på en høy terskel for å fortelle noen om overgrepet, er noe de ansatte på SMISO vet godt. Frykt for diskriminering kan gjøre terskelen høyere. I flere studier oppgir overgrepsutsatte at frykt for transfobi og homofobi, fra ansatte og fra andre brukere, er hovedgrunner til at de ikke oppsøker hjelpetilbud⁷⁴. Også heterofile cismenn kan frykte å bli diskriminert ved hjelpetilbud for overgrepsutsatte, i egenskap av å være menn.

Seksuelle overgrep mot LHBTIQ-personer kan være motivert av homonegativitet og transfobi, eller skje på måter der over griper utnytter fordommer mot skeive eller marginalisering på grunn av skeiv

⁶⁹ Regan m.fl. 2012.

⁷⁰ Anderssen og Malterud 2013.

⁷¹ Eggebø m.fl. 2018, Anderssen og Malterud 2013.

⁷² Eggebø m.fl. 2018.

⁷³ Folkhälsomyndigheten, 2015.

⁷⁴ Rymer og Cartei 2014, Regan m.fl. 2012, Love m.fl. 2017.

identitet⁷⁵. Dette kan oppleves svært traumatiserende og kreve ekstra bearbeidelse. Dette gjør det enda viktigere at SMISO-ansatte har kunnskap om diskriminering og hatbasert vold.

Eksempel på tiltak: Kultursensitivitet og normkritikk. Ansatte bør kurses i kultursensitiv kommunikasjon og i normkritikk. Senterne bør vektlegge kultursensitiv kommunikasjon i møte med alle brukere, og unngå antakelser om brukeres kjønnsidentitet, seksuelle orientering eller anatomi.

UTFORMING AV TILBUD OG LOKALER

I intervjuer med overgrepsofsatte menn og LHBT-personer kommer det fram at mange opplever at hjelperens kjønn er viktig og at de ønsker å kunne velge kjønn på hjelperen⁷⁶. Mangfold blant ansatte har også en symbolsk effekt: det kan signalisere inkludering og fellesskap, og senke brukeres frykt for å møte diskriminering og fordommer ved hjelpetilbudet.

Fysisk utforming av lokaler kan også ha noe å si for brukeres opplevelse av inkludering. For eksempel kan dekor og interiør sende kjønne signaler om hvem hovedmålgruppen for tilbudet er. Personer fra grupper som er underrepresentert ved senterne, så som menn og minoriteter, kan også oppleve det ubehagelig om de må gjennom et fellesrom eller venterom med andre brukere for å komme til samtaletilbudet. Opplevelse av å skille seg ut og frykt for andre brukeres reaksjoner kan bli en barriere for å benytte seg av tilbudet.

Kjønnsdelte gruppetilbud verdsettes av mange utsatte⁷⁷. Tilbud om egne mannsgrupper sender også et inkluderende signal til utsatte menn. Samtidig vil kjønnsdelte grupper også ekskludere mange utsatte, det være seg på grunn av kjønnsidentitet eller preferanser. Det er også viktig å være tydelig på hvorvidt kjønnsdelte grupper er trans-inklusive, eller ikke⁷⁸.

Eksempel på tiltak: Mangfoldig arbeidsplass. Senterne bør jobbe for mangfold i sammensetningen av ansatte, på tvers av kjønn, etnisitet, alder og funksjonsevne. Ved nye ansettelser, bør dette være et av momentene som vektlegges.

⁷⁵ Regan m.fl. 2012.

⁷⁶ Regan m. fl. 2012, Love m.fl. 2017, Lien m.fl. 2017.

⁷⁷ Reform og FMSO 2017, Regan m.fl. 2012.

⁷⁸ Love m.fl. 2017.

SÆRSKILTE BARRIERER FOR LHBTIQ-PERSONER

FEILBRUK AV NAVN OG PRONOMEN

I en svensk helseundersøkelse blant transpersoner oppga 13 % at de hadde opplevd at ansatte i helsevesenet ikke ville bruke respondentenes egenvalgte navn. Nesten en av fem (19 %) hadde opplevd at helsepersonell omtalte dem med feil pronomen⁷⁹.

Feilbruk av navn og pronomen vil negativt påvirke kommunikasjon og relasjonsbygging mellom bruker og hjelper. Å bli feilkjønnnet kan gi en ny belastning for overgrepsutsatte i en allerede krevende situasjon. Frykt for feilkjønnning oppgis i flere studier som en viktig grunn til at utsatte ikke oppsøker hjelp⁸⁰.

Eksempel på tiltak: Hjelperne bør alltid bruke det navnet og de pronomenene brukeren selv oppgir, og aldri anta en brukers kjønn. I grupper bør deltakerne gis anledning til å gjøre seg kjent med hverandres foretrukne pronomen.

GRAD AV ÅPENHET OG FRYKT FOR «OUTING»

I hvilken grad den utsatte er åpen om egen kjønnsidentitet og seksuell orientering, kan påvirke bruk av hjelpetilbud og muligheten til å benytte familie og venner som støtte⁸¹. Utsatte kan være redd for outing, altså at noen uten deres samtykke deler opplysninger om deres seksuelle orientering, kjønn eller kjønnsidentitet. I en britisk studie oppgir overgrepsutsatte transpersoner frykt for outing som en hovedutfordring med å oppsøke hjelp⁸².

Levekårsundersøkelser viser varierende grad av åpenhet blant skeive, ut fra situasjon og relasjon. I levekårsundersøkelsen fra 2013 oppga flertallet av lhb-personer at de var åpne om sin seksuelle orientering, men graden av åpenhet kom an på den sosiale arenaen⁸³. Eksempelvis var svært mange bifile ikke åpne på arbeidsplassen. I levekårsundersøkelsen blant skeive med innvandrerbakgrunn oppga over halvparten av de var åpne med nær familie og venner, men under halvparten at de var åpne med bekjente, kollegaer og fastlegen⁸⁴.

⁷⁹ Folkhälsomyndigheten, 2015

⁸⁰ Love m.fl. 2017, Rymer og Cartei 2014.

⁸¹ Regan m.fl. 2012.

⁸² Rymer og Cartei 2014. Se også Regan m.fl. 2012.

⁸³ Anderssen og Malterud 2013.

⁸⁴ Eggebø m.fl. 2018.

For utsatte som ikke er åpne, eller ikke ønsker å være åpne på SMISO, kan hjelpesamtalen by på forklaringsproblemer. Andre utsatte kan være komfortable med åpenhet i samtaletilbudet, men være redd for at deres transidentitet eller seksuelle orientering skal bli kjent utenfor senterets vegger. En annen problemstilling hjelpere bør være kjent med er at overgriper kan ha truet den utsatte med outing, som et redskap for å begå overgrepet eller for å skremme den utsatte fra å fortelle i etterkant.

Eksempel på tiltak: Kultursensitivitet og normkritikk. Ansatte bør kurses i kultursensitiv kommunikasjon og i normkritikk. Senterne bør vektlegge kultursensitiv kommunikasjon i møte med alle brukere, og unngå antakelser om brukeres kjønnsidentitet, seksuelle orientering eller anatomi.

KONSEKVENSER FOR SOSIALE NETTVERK OG MILJØ

Skeive i Norge oppgir generelt å ha gode sosiale nettverk og å være lite plaget av ensomhet⁸⁵. For de som har mye av sitt nettverk innenfor LHBTIQ-miljøer, eller et annet minoritetsmiljø, kan det likevel være særlige utfordringer forbundet med å fortelle. Noen av problemstillingene vi drøfter under kan også gjelde heterofile cismenn, som generelt har svakere sosiale nettverk enn kvinner⁸⁶, og utsatte av alle kjønn med minoritetstilhørighet. Du kan lese mer om dette i *Veileder for tilpasset tilbud til flerkulturelle*.

Minoritetsmiljøer kjennetegnes gjerne av tette bånd og sammensatte relasjoner. I tillegg til nettverk og vennskap, er slike miljøer ofte viktig for kulturell praksis og egenart, trygghet, og iblant jobb og økonomi. Å fortelle om overgrep innad i LHBTIQ-miljøet kan dermed ha konsekvenser for mange aspekter av tilværelsen, inkludert opprettholdelse av egen skeiv identitet. Selv om man blir trodd og mottar støtte fra sine nærmeste, kan det å fortelle føre til splittelser i miljøet og ødelegge viktige relasjoner. Det kan også innebære å frata overgriper plass i fellesskapet – og med det overgriperens nettverk og tilhørighet.

For en del skeive vil tap av LHBTIQ-miljøets sosiale støtte være ekstra vanskelig, fordi noen skeive, om enn et mindretall⁸⁷, har lite eller ingen kontakt med sin opprinnelige familie. Det skeive miljøet blir dermed en utvidet familie, som fyller viktige støttefunksjoner i den enkeltes liv.

I tillegg til å frykte splittelser og konflikt i miljøet, kan utsatte LHBT-personer også være redde for at overgrepet skal bli allmenn kunnskap i miljøet⁸⁸. På små steder eller i små miljøer, er det vanskelig å skjule en anmeldelse eller bruk av hjelpetilbud. Den psykiske belastningen ved at alle vil få vite om overgrepet, kan hindre utsatte fra å oppsøke hjelp.

⁸⁵ Anderssen og Malterud 2013.

⁸⁶ SSB 2016.

⁸⁷ Se Anderssen og Malterud 2013, Eggebø m.fl. 2108.

⁸⁸ Love m.fl. 2017.

Utsatte med minoritetstilhørighet kan også være redd for å skade miljøet utad, ved å fortelle om overgrep⁸⁹. Overgrepssaker i minoritetsmiljøer har til tider ført til store medieoppslag. Vi ser også jevnlig eksempler på at anklager om pedofili og grooming rettes mot LHBT-miljøer og -organisasjoner, som en del av homofobisk retorikk.

Eksempel på tiltak: Interne fagansvarlige. De større senterne bør vurdere å gi en eller to ansatte et særskilt faglig ansvar for tilpasset tilbud til alle kjønn og LHB-personer. Mindre sentre kan vurdere å gi en ansatt faglig ansvar for likeverdig tilbud generelt.

⁸⁹ Love m.fl. 2017.

FORSLAG TIL TILTAK

Under følger forslag til tiltak senterne kan implementere for et mer likeverdig tilbud for alle kjønn. Vi har delt tiltakene inn i tre kategorier: informasjonsmateriell og nettsider, kompetanseheving og internt organisasjonsarbeid, og utadrettet virksomhet.

INFORMASJONSMATERIELL OG NETTSIDER

- **Inkluderende bildebruk.** Senterne bør tenke over bildebruk i informasjonsbrosjyrer og nettsider, og bruke bilder som viser mangfold. Dette inkluderer bilder av personer av alle kjønn, med ulike kjønnsuttrykk og ulik hudfarge, og personer med synlige funksjonsnedsettelse. Senterne kan markere LHBTIQ-positivitet ved å ha et LHBTIQ-symbol, så som regnbueflagg og transflagg, synlig på startsidene.
- **Inkluderende språkbruk.** Senterne bør bruke inkluderende språk i alt nytt informasjonsmateriell og gjennomgå eksisterende tekster på nettsider. Bruk «alle kjønn» i stedet for «begge kjønn», og unngå unødvendig kjønnning av overgriper og utsatt (e.g. med mindre det refereres til en bestemt sak).
- **Tydeliggjør at tilbudet er for alle.** Senternes nettsider og øvrige informasjonsmateriell bør inneholde en mangfoldserklæring som presiserer at tilbudet er for alle, inkludert menn og LHBTIQ-personer, og at senterne jobber for likestilling og mot diskriminering. Her kan teksten fra felles faglig plattform brukes. Det bør presiseres at bruk av lavterskeltilbudet ikke krever at brukeren har rett til helsetjenester i Norge.
- **Formidling av relevant kunnskap og ressurser.** Senternes nettsider bør inneholde informasjon om eller lenker til relevant kunnskap og ressurser knyttet til overgrep mot menn og LHBTIQ-personer.
- **Informasjon på flere språk.** Informasjonsmateriell og nettsider bør inneholde informasjon på flere språk, for å øke tilgjengeligheten.
- **Nye informasjonsbrosjyrer.** FMSO og senterne bør sammen produsere små brosjyrer om sentertilbudet, med inkluderende språk og bildebruk. Disse brosjyrene bør oversettes til flere språk og kan distribueres via møteplasser o.l. og brukes i utadrettet virksomhet direkte mot miljøer. Det kan også utvikles en liten flyer/visittkort i lommestørrelse, med lenke til nettressurser.

- **Kartlegging av lokaler og tjenester.** Hvert enkelt senter bør kartlegge egne lokaler, nettsider og tjenestetilbud. Kartleggingen og analysen av denne legges til grunn for det videre arbeidet med inkludering og tilrettelegging på sentrene.
- **Interne fagansvarlige.** De større senterne bør vurdere å gi en eller to ansatte et særskilt faglig ansvar for tilpasset tilbud til alle kjønn og lhb-personer. Mindre sentre kan vurdere å gi en ansatt faglig ansvar for likeverdig tilbud generelt.
- **Kultursensitivitet og normkritikk.** Ansatte bør kurses i kultursensitiv kommunikasjon og i normkritikk. Senterne bør vektlegge kultursensitiv kommunikasjon i møte med alle brukere, og unngå antakelser om brukeres kjønnsidentitet, seksuelle orientering eller anatomi.
- **Kunnskap om menn utsatt for overgrep.** Senterne bør ha kunnskap om særskilte utfordringer for overgrepsutsatte menn og kvinnelige overgripere og utfordringer knyttet til dette. Ansatte bør gjennomgå kursing eller annen kompetanseheving rundt dette temaet.
- **Kunnskap om LHBTIQ-personer.** Senterne bør ha grunnleggende kunnskap om LHBTIQ-personer, samt spesifikk kunnskap om særskilte utfordringer for overgrepsutsatte LHBTIQ-personer. Ansatte bør gjennomgå kursing eller annen kompetanseheving rundt dette temaet.
- **Jevnlig refleksjon og diskusjon.** Kultursensitiv kommunikasjon, normkritiske perspektiver og møte med brukere av alle kjønn, bør jevnlig tas opp som et tema i veiledning og ansattmøter. Ledelse og ansatte bør reflektere over og diskutere praksis, samt målsettinger for et likeverdig tilbud. De bør også øve på inkluderende språkbruk og å bruke relevante ord og uttrykk.
- **Retningslinjer for ikke-diskriminering.** Senterne bør utvikle retningslinjer for å motvirke og håndtere diskriminering på senteret, både mellom brukere og mellom brukere og ansatte. Disse retningslinjene bør fortrinnsvis gjøres tilgjengelige på nettsider og i senterlokalene. Retningslinjene bør stadfeste brukeres rett til anonymitet og forklare hvordan private opplysninger om kjønnsidentitet eller seksuell orientering vil ivaretas.
- **Tilrettelegging av fysiske lokaler.** Senterne bør ha minst ett kjønnsnøytralt toalett. Senterne bør se på hvordan interiør, inkludert bilder i lokalene, kan utformes slik at lokalene oppleves mest mulig inkluderende for alle.
- **Tilrettelegging av aktivitetstilbud.** Senterne bør gjennomgå eget tilbud og vurdere om det er aktiviteter som kan virke ekskluderende på noen grupper. Ved kjønnsdelte gruppetilbud, bør det spesifiseres at gruppen er for alle som identifiserer seg som det kjønnnet. Senterne bør vurdere egne samtalegrupper for menn og eventuelt samarbeide med nærliggende sentre for å etablere en gruppe, der det ikke er nok mannlige brukere ved et senter. Senterne bør også vurdere kjønnsblandete grupper, for å inkludere ikke-binære brukere og brukere som ikke er komfortable med kjønnsdelte grupper.

- **Mangfoldig arbeidsplass.** Senterne bør jobbe for mangfold i sammensetningen av ansatte, på tvers av kjønn, etnisitet, alder og funksjonsevne. Ved nye ansettelser, bør dette være et av momentene som vektlegges. Tips til mangfoldig rekruttering finner du i *ressursdelen*.

UTADRETTET VIRKSOMHET

- **Nettverksbygging med organisasjoner og miljøer.** Senterne bør etablere kontakt med interesseorganisasjoner og andre relevante miljøer i sitt fylke og nærmiljø. Disse kan inkludere LHBT-organisasjoner og møteplasser, faglige nettverk knyttet til kjønn og seksualitet, møteplasser for menn og mannsdominerte arbeidsplasser, arbeidslivsorganisasjoner, skole og utdanningssteder, flyktningemottak og idrettslag.
- **Konsultasjon med miljøer.** I utvikling av tilbud bør senterne konsultere relevante aktører med kompetanse på kjønn og seksualitet. Større sentre kan vurdere å etablere et fast råd for likeverdig tilbud, hvor fagmiljøer og interesseorganisasjoner er representert.
- **Synliggjøre kontakt.** Nettverksbygging og annen kontakt med interesseorganisasjoner bør synliggjøres utad, for eksempel ved Facebook-innlegg eller ved å like og følge hverandres sider. På denne måten kan man nå flere i miljøet enn de som er til stede ved møter.
- **Markering av merkedager.** Senterne kan bidra til aktuelle markeringer slik som lokale Pride-dager, transminnedagen 20. november, kvinnedagen 8. mars eller mannens helseuke i juni. Senterne kan samarbeide med miljøer om arrangementer eller markere dager gjennom innlegg på nettsider eller sosiale medier.
- **Deltakelse på arrangement.** Senterne kan delta på aktuelle seminarer og temakvelder, og be om å få gi kort informasjon om sentertilbudet.
- **Samarbeid med offentlige tjenester.** Senterne kan spre informasjon om at tilbudet er for alle kjønn gjennom økt samarbeid med offentlige tjenester, så som skole, fastleger, helsestasjoner, politi og barnevernstjenesten. Senterne bør søke å heve disse aktørenes kunnskap om overgrep, gjennom undervisning og andre informasjonstiltak.
- **Undervisning mot personer av alle kjønn.** Senterne bør søke å gjennomføre undervisning om seksualitet og overgrep for organisasjoner, møteplasser, arbeidsplasser og utdanningssteder der målgruppene ferdes. Undervisningsmaterieell bør oppdateres med inkluderende språkbruk og eksempler som reflekterer alle kjønn, der dette ikke allerede er tilfelle.

RETNINGSLINJER FOR INKLUDERENDE GRUPPETILBUD

- Grupper bør startes med en påminnelse om respekt for mangfold. Denne kan for eksempel ta utgangspunkt i teksten fra den faglige plattformen: «Alle mennesker er velkomne på SMISO, uavhengig av kjønn, legning, alderdom, funksjonsnivå, økonomi, språk, sosial, religiøs eller etnisk tilhørighet. Alle mennesker skal møtes med respekt.»
- Ved oppstart av grupper bør deltakerne i samarbeid med gruppeleder utarbeide felles grupperegler. Gruppeleder gir deretter en kort påminnelse om reglene i hvert møte. Gruppereglene bør som et minimum inneholde regler for respekt, konfidensialitet og at vi ikke stiller spørsmål ved personers identitet.
- Ansatte som leder eller tilrettelegger grupper bør ha kompetanse på gruppeledelse. Klar gruppestyring er viktig for å forebygge diskriminering.
- Gruppeleder må være obs på at stress kan minske menneskers toleranseevne. Dette gjør samtalegrupper til en sårbar situasjon, hvor det kan oppstå utilsiktet diskriminering. En erfaring fra senterne er at samliv, seksualitet og følelser er temaer som kan være særlig utfordrende i grupper, med økt risiko for sårende utsagn.
- Gruppeleder har et ansvar for å styre samtalen slik at det oppstår minst mulig rom for krenkende kommentarer. Gruppeleder må også være forberedt på å gripe inn om slike kommentarer likevel kommer.
- Personer som trakasserer bør tas ut av gruppen. Unntak kan gjøres for utilsiktet diskriminering eller enkeltstående tilfeller.
- Gruppeledere bør «intervjue» gruppedeltakere på forhånd og tenke på gruppesammensetning, for å forebygge konflikt.

ANBEFALT LITTERATUR OG RESSURSER

Under følger en oversikt over relevant litteratur og ressurser som sentrene kan benytte seg av.

LITTERATUR

Amundsen, Marie-Lisbet. 2018. «Sinte gutter gråter ikke!» i Tidsskriftet *Psykologi i kommunen*. Hentet fra: <https://utdanningsforskning.no/artikler/sinte-gutter-grater-ikke/>

Andersen, Torbjørn Herlof. 2012. *Sårbar og sterk: menn som har vært utsatt for seksuelle overgrep*. Oslo: Abstrakt forlag.

Bremnes, Tone. 2009. «Seksuelle overgrep fra kvinner». Masteravhandling i kriminologi. Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo.

Crenshaw, Kimberle. 1991. Mapping the margins: Intersectionality, identity politics and violence against women of color. *Stanford Law Review* Vol. 43, No. 6, s. 1241-1299. DOI: 10.2307/1229039.

Reform og FMSO. 2017. *Ser vi gutta? Gutter og menn utsatt for seksuelle overgrep. Kunnskapsoversikt og 33 anbefalte tiltak*. Rapport. <https://reform.no/publikasjoner/2016-ser-gutta-gutter-menn-utsatt-seksuelle-overgrep/>

Rymer, Sally, og Valentina Cartei. 2014. "Supporting transgender survivors of sexual violence: Learning from users' experiences. *Critical and Radical Social Work* 3, (1): 155–64. DOI: 10.1332/204986015X14235562796096

Svendby, Rannveig. 2011. «Fra de stummes leir: Menns beretninger om seksuelle overgrep fra kvinner og menn». Masteroppgave i sosialantropologi. Sosialantropologisk institutt, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.

NETTRESSURSER

- **FRI Oslo og Akershus – Kjønnsportalen.** Kunnskap om kjønns mangfold og begreper knyttet til kjønn: <https://www.frioa.no/ressurser/kjonn/>
- **Bufdir – LHBTIQ ressurser.** Informasjon om levekår, lovverk og forskning, samt tips til inkluderende praksis: <https://www.bufdir.no/lhbt/>
- **Bufdir – LHBTIQ-statistikk.** www.lhbtigtall.no
- **Skeiv Ungdom – Riv gjerdene.** Metodemateriell for normkritisk arbeid: <https://skeivungdom.no/brosjurer/>

- **FRI – Foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold.** FRI driver tilbudet Rosa Kompetanse, kompetanseheving om kjønns- og seksualitetsmangfold til ansatte i helse-, sosial-, skole-, barnehage og justissektorene, samt til bedrifter. <https://foreningenfri.no>
- **Skeiv Verden.** Nasjonal interesseorganisasjon for LHBTIQ med minoritetsbakgrunn. Tilbyr fagdager og kurs om temaer som tverrkulturell kommunikasjon, og LHBTIQ og vold i nære relasjoner. <https://www.skeivverden.no>
- **Skeiv Ungdom.** Ungdomsorganisasjon (for de under 30). Driver det nasjonale hjelpetilbudet Ungdomstelefonen og tilbyr kurs i normkritikk. <https://skeivungdom.no>
- **Utsatt mann.** Organisasjon for og av menn utsatt for overgrep. Tilbyr foredrag og veiledning. <http://utsattmann.no>
- **Reform - ressursenter for menn.** Kompetansemiljø på kjønn og maskulinitet. Tilbyr kurs og fagdager om menn utsatt for vold og overgrep. <https://reform.no>

KILDER

- Amundsen, Marie-Lisbet. 2018. «Sinte gutter gråter ikke!» i Tidsskriftet *Psykologi i kommunen*. Hentet fra: <https://utdanningsforskning.no/artikler/sinte-gutter-grater-ikke/>
- Andersen, Torbjørn Herlof. 2012. *Sårbar og sterk: Menn som har vært utsatt for seksuelle overgrep*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Anderssen, Norman og Kirsti Malterud (red.) 2013. *Seksuell orientering og levekår*. Rapport. Bergen: UniHelse.
- Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir). 2019. <https://www.bufdir.no/lhbt/>
- Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir). 2018a. *Kunnskap om og holdninger til vold i befolkningen*. Rapport. Hentet fra <https://www.bufdir.no/>
- Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir). 2018b. Statistikk for senterne mot incest og seksuelle overgrep 2017. Hentet fra <https://www.bufdir.no/>
- Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir). 2018c. Veileder til Rundskriv 10/2018. Statlig tilskudd til sentre mot incest og seksuelle overgrep og ressursentre mot voldtekt. Hentet fra <https://www.bufdir.no/>
- Bremnes, Tone. 2009. «Seksuelle overgrep fra kvinner». Masteravhandling i kriminologi. Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Brown, Taylor M. T og Jody L. Herman. 2015. *Intimate partner violence and sexual abuse among LGBT people: A review of existing research*. Rapport. Los Angeles: The Williams Institute, UCLA School of Law.
- Burrell, Sara Elisabeth. 2011. «Ikke faen om jeg er et offer! Menns fortellinger om seksuelle overgrep i oppveksten». Masteravhandling i kriminologi. Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Eggebø, Helga, Elisabeth Stubberud og Henrik Karlstrøm. 2018. *Levekår blant skeive med innvandrerbakgrunn i Norge*. Rapport 9/18. Bodø: Nordlandsforskning.
- Fjær, Eivind Grip, Tonje Gundersen og Svein Mossige. 2013. *Lesbiske, homofile, bifile og transpersoners utsatthet for vold i nære relasjoner: En kunnskapsoversikt*. Nova-rapport 5/13. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Folkehelseinstituttet. 2017. Folkehelse rapporten. www.fhi.no
- Folkhälsomyndigheten. 2015. *Hälsan och hälsans bestämningsfaktorer för transpersoner: En rapport om hälsoläget bland transpersoner i Sverige*. Halmstad: Folkhälsomyndigheten.
- FRI Oslo og Akershus. 2018. Kjønnspportalen. <https://www.frioa.no/ressurser/kjonn/>
- James, Sandy E., Jody L. Herman, Susan Rankin, Mara Keisling, Lisa Motte og Ma'ayan Anafi. 2016. *The Report of the 2015 U.S. Transgender Survey*. Washington, DC: National Center for Transgender Equality.

- Lien, Marianne Inèz, Pia Dybvik Staalesen, Jørgen Lorentzen og Claes Ekenstam, 2017. *Den mannlige smerte – vold mot menn i nære relasjoner*. Rapport 2- 2017. Oslo: Proba samfunnsanalyse.
- Love, Gillian, Grazia De Michele, Christina Giakoumidaki, Eva Herrera Sánchez, Mary Frances Lukera og Valentina Cartei. 2017. *Improving access to sexual violence support for marginalised individuals: Findings from the LGBT and BME communities*. Policy Press.
- Mossige, Svein og Kari Stefansen (red). 2016. *Vold og overgrep mot barn og unge: Omfang og utviklingstrekk 2007– 2015*. Rapport 5/2016. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, NOVA.
- Myhre, Mia, Siri Thoresen og Ole Kristian Hjemdal. 2015. *Vold og voldtekt i oppveksten: En nasjonal intervjuundersøkelse av 16- og 17-åringer*. Rapport 1/2015. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Noor, Linda. 2018. «Kvinner som misbruker menn» *Dagsavisen*, 11.10.2018.
<https://www.dagsavisen.no/nyemening/kvinner-som-misbruker-menn-1.1215868>
- Reform – ressursenter for menn og FMSO – Fellesskap mot seksuelle overgrep. 2017. *Ser vi gutta? Gutter og menn utsatt for seksuelle overgrep: Kunnskapsoversikt og 33 anbefalte tiltak*. Rapport.
<https://reform.no/publikasjoner/2016-ser-gutta-gutter-menn-utsatt-seksuelle-overgrep/>
- Regan, Linda, Mark Coulter, Khatidja Chantler, Rebecca Davenport og Lorraine Green. 2012. *Exploring the service and support needs of male, lesbian, gay, bi-sexual and transgendered and black and other minority ethnic victims of domestic and sexual violence*. Rapport for Home Office SRG/06/017. Bristol: University of Bristol.
- Rymer, Sally og Valentina Cartei. 2014. "Supporting transgender survivors of sexual violence: Learning from users' experiences". *Critical and Radical Social Work* 3,(1): 155–64. doi: 10.1332/204986015X14235562796096
- Sivertsen, Lene. 2016. «En fortelling om SMISO». I *Vold mot barn: Teoretiske, juridiske og praktiske tilnærminger*, redigert av Kate Mevik, Ole Greger Lillevik og Oddbjørg Edvardsen, 207-224. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Smette, Ingrid, Kari Stefansen og Jane Dullum. 2017. *Senterne mot incest og seksuelle overgrep. En evaluering av senterenes arbeid og rammevilkår*. Rapport 16/17. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, NOVA.
- Statistisk sentralbyrå (SSB). 2018. *Dette er kvinner og menn i Norge*. Rapport.
<https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/dette-er-kvinner-og-menn-i-norge-2018>
- Statistisk sentralbyrå (SSB). 2016. «Eldre og enslige har minst sosial kontakt».
<https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/eldre-og-enslige-har-minst-sosial-kontakt>
- Steine, Iris M., Dagfinn Winje, Inger Hilde Nordhus, Anne Marita Milde, Bjørn Bjorvatn, Janne Grønli og Ståle Pallesen. 2016. "Langvarig taushet om seksuelle overgrep. Prediktorer og korrelater hos voksne som opplevde seksuelle overgrep som barn". *Tidsskrift for Norsk psykologforening* 53: 888-899.

Sullivan, Nikki. 2003. *A critical introduction to queer theory*. New York: New York University Press.

Svendby, Rannveig. 2011. «Fra de stummes leir: Menns beretninger om seksuelle overgrep fra kvinner og menn». Masteroppgave i sosialantropologi. Sosialantropologisk institutt, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.

Thoresen, Siri og Ole Kristian Hjemdal (red). 2014. *Vold og voldtekt i Norge. En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv*. Rapport 1/2014. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress, NKVTS.